

HATÁROKON TÚL

Lapunk új rovata tematikailag folytatása elődjének, a TÖRTÉNÉSZ PÁLYÁKNAK. A névváltoztatást az indokolja, hogy a jövőben nemcsak életrajzi, hanem szakmai jellegű beszélgetéseket is szeretnénk készíteni. Másrészt az "AETAS" beszélgetőpartnerei nemcsak történészek lesznek, hanem a társadalomtudományok más ágainak képviselői is. A rovat címe pedig arra utal, hogy ezentúl csak a külföldön élő magyar gondolkodókat szeretnénk megszólaltani.

Ezt a sort a Borbándi Gyulával készített interjúval kezdjük meg. A vele készített beszélgetés után közöljük írásainak bibliográfiáját. Ezt követi az a könyvrészlet, amelyet szerzője ajánlott szerkesztőségünk figyelmébe. Ez az írás, bár nem történeti tárgyú, jellegénél fogva alkalmas arra, hogy új rovatunk első írása legyen.

/a szerk./

NÉPISÉG ÉS EMIGRÁCIÓ Beszélgetés Borbándi Gyulával

Borbándi Gyula 1919 szeptember 24-én született Budapesten. Érettségije után a Pázmány Péter Tudományegyetemen jogot és államtudományt tanult, államtudományból szerzett doktorátust 1942-ben. Egyetemi évei alatt került a népi irányzat szellemi befolyása alá, részt vett a falukutató mozgalomban. 1942-ben bevonult katonának, a fronton megsebesült. 1945-ben belépett a Nemzeti Parasztpártba, aktív politikus volt. Egy évig volt a Parasztpárt ifjúsági szervezetének vezetője. 1949 januárjában emigrált.

Két és fél évi svájci tartózkodás után Münchenben telepedett le, ahol rádiószerkesztőként dolgozott. 1950-ben részt vett a Látóhatár c. folyóirat megalapításában, amelynek munkatársa, majd szerkesztőinek egyike lett. 1958-tól az Új Látóhatár felelős szerkesztője. Irodalmi, történelmi, politikai esszéket, tanulmányokat, cikkeket, valamint kritikákat ír. 1976-ban jelent meg "Der ungarische populismus" című német nyelvű műve. Ennek átdolgozott, magyar nyelvű változata, a "A magyar népi mozgalom története" 1983-ban New York-ban jelent meg. Legutóbbi műve, az "A magyar emigráció életrajza 1945-1985" Bernben, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadásában 1985-ben látott napvilágot.

"AETAS": Tisztelt Szerkesztő Úr! Ön elsősorban mint az Új Látóhatár című, Münchenben megjelenő irodalmi és politikai folyóirat szerkesztője, szerzője vált ismertté Magyarországon. 1983-ban azonban egy terjedelmes könyv, az "A magyar népi mozgalom története" című monográfia borítóján fedezhettük fel a nevét. Műve az eddigi legnagyobb szabású próbálkozás a magyar népi mozgalom történetének összefoglalására. Ön sok esetben szemtanúként, résztvevőként élte át azokat a mozgalmi eseményeket, amelyekről a könyvben szó van. Hogyan került kapcsolatba a népi mozgalommal a népi eszmekörrel?

Borbándi Gyula: Amikor beiratkoztam a jogi karra, tulajdonképpen én jogász akartam lenni. Körülbelül az első év végére eldőlt, hogy belőlem sohasem lesz jogász, egyre inkább más dolgok kezdtek érdekelni és nem a jogtudomány. Érdeklődésem elsősorban az irodalom, másodsorban társadalmi kérdések felé fordult. Életemben a nagy fordulópontra 18 éves koromban következett el, ekkor döbbsentem rá arra, hogy milyen társadalomban élek. Ez a fordulópontra egy könyvhöz kapcsolható, a szemnyitó olvasmányélmény Szabó Dezső "Elsodort falu"-ja volt. Ez a könyv az akkori fiatalság számára nagyon fontos olvasmány volt, nem elsősorban irodalmi és esztétikai értékei miatt, hanem mert rádöbbsentett minket arra, hogy Magyarországon milyen súlyos társadalmi kérdések vannak, milyen az a társadalom, amelyben élünk. Már itt kinn az emigrációban a 70-es években újraolvastam az "Elsodort falu"-t, szinte semmilyen élményt nem okozott, majdhogynem olvashatatlanak találtam. Olvasmányaim is megváltozott érdeklődésemet kezdték mutatni. Ami elérhető volt ebben a tárgykörben, azt mind elolvastam, főleg annak az irányzatnak a termékeit, amelyhez Szabó Dezső vitt közel, amelyet akkor egyre inkább népi irányzatnak, népi mozgalomnak neveztek.

Diákként tagja, majd alelnöke voltam az Országos Széchenyi Szövetségnek, amely alapításakor egy meglehetősen konzervatív diákszervezet volt. Az I. világháborút megelőzően a Galilei Kör ellensúlyozására született meg, de a 30-as évek elejétől kezdve a Szövetség ifjúsági tagozata már erősen népi befolyás alatt állt, így kerültem én is oda. Működött itt egy nagyon jó falukutató szakosztály, amellyel harmad- negyedéves koromban én is sok kiszálláson vettem részt. A bukaresti Gusti professzor módszere alapján kis csoportok mentek ki a falvakba, volt köztük demográfus, agronómus, jogász, történész, néprajzos stb. Én főleg demográfiai kérdésekkel foglalkoztam, a születések alakulásával Magyarországon, egyetemi doktori disszertációm is ebből a témából írtam. A legnagyobb ilyen kiszállásunk az Ormánságba vitt, amely az egyke-probléma miatt volt akkoriban híres, elsősorban Kodolányi János, de mások révén is. Kiss Géza lelkész vagy Fülep Lajos nevét említthe-

tem. Később az Országos Széchenyi Szövetség kulturális alelnöke lettem, ami azt jelentette, hogy egy időben én rendeztem a Szövetség kulturális, irodalmi összejöveteleit, amelyeken elsősorban népi írókat szerepeltettünk. A mi helységünkben alakult meg a Magyar Parasztszövetség, annak földmunkás szakosztálya, amely későbbi eredetű. Ez egy létszámát tekintve nem nagy közösség volt, de nekem majdhogynem egyik legfontosabb szellemi otthonommá vált. Ilyen előzmények után természetes volt, hogy a háború után politikailag merre fogok tájékozódni. Így lettem parasztpárti, igaz, másod- harmadvonalbeli ember. Nemigen szerepelttem a politika országos szintjein, legfeljebb a fővárosban. Titkára voltam a VI. kerületi szervezetnek, tagja a Nagybudapesti Intézőbizottságnak és egy évig a Parasztpárt ifjúsági szervezetét is vezettem.

"A": Kérem, hogy röviden ismertesse könyve elkészítésének okait, körülményeit.

B.GY.: Említettem, hogy kora ifjúságomtól érdekelték a népi írók, egyetemi éveim alatt részt vettem olyan eseményekben, amelyek a népi eszme jegyében fogantak, és ez az érdeklődés, mint életem meghatározó élménye azután is fennmaradt, hogy Magyarországot elhagytam. Természetesen itt már nehezebb volt hozzájutni a szükséges dolgokhoz, de azért a könyvek, folyóiratok csak eljutottak ide, és eljutott az írásos anyag is, ami a népi írókról, a népi mozgalomról Magyarországon megjelent. Így nem csak könyvtárban sokasodtak a könyvek, hanem archívumomban is egyre növekedett a lapkivágások, cikkek száma. A 70-es évek eljén határoztam el, hogy ebből érdemes valamit csinálni. Annál is inkább, mert az 1958-as népi írók elleni párthatározat után nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarországon ennek a mozgalomnak a történetét tárgyilagosan, többé-kevésbé elfogultság nélkül nem nagyon lehet megírni. Nem akarok egyoldalú lenni, illetve ítélni olyasmiről, amiről nehéz ítélni, mert elfogultság mindenkiben van, bennem is volt, ezt könyvem kritikusi közül többen is megemlégtették. Más irányú elfogultságnak is ugyanolyan jogosultsága lehet, mint az enyémmé volt. Azért gondoltam azt, hogy Magyarországon nem lehet ezzel a kérdéssel többé-kevésbé szakszerűen foglalkozni, mert nem a szerzők beállítottságán múlik az, hogy mit, hogyan írnak, hanem hivatali előírásokon. Ez a magyarázata annak, hogy bár Magyarországon ennek a kérdésnek jóval avatottabb szakértői vannak mint én, mind a mai napig nem sikerült hasonló, összefoglaló munkát kiadni, jóllehet a rész kutatások nagyon értékesek. Részfeldolgozások sok mindenről megjelentek, amelyek kiállják a szakszerűség és a tudományosság próbáját.

Amikor eldől, hogy ezt a munkát meg fogom csinálni, a probléma az volt, hogy ki fogja kiadni? A fordulatot ebben a kérdésben az hozta, hogy a müncheni Magyar Intézet elindította a Studia Hungarica című monográfia-

sorozatát, német nyelven. Az Intézet akkori igazgatója, Georg Stadtmüller professzor felajánlotta, mivel tudott ilyen irányú tervemről, hogy ő ezt kiadtná. Ezért jelent meg először a könyv német nyelven 1975 végén, már 76-os megjelenési évszámmal. A fogadtatás eléggé pozitív volt, itteni magyar folyóiratok, de angol, amerikai, német szaklapok is közöltek róla recenziókat. A legnagyobb kitüntetésnek azt tartom, hogy német nyelvű könyvemet Bibó István is elolvasta, és ez indította őt arra, hogy két évvel később szinte önálló műnek tekinthető levélben szóljon hozzá. Ez a levél megjelent a nyugati négykötetes Bibó-sorozatban, valamint a magyarországi háromkötetes Bibó-válogatásban is. Többek között, egyéb baráti felszólításokon kívül, ez a levél indított arra, hogy most már magyarul is megírjam a könyvet. A források kérdése természetesen gondot okozott a munkánál. Bár könyvtáramban, archívumomban sok minden megvolt, ez önmagában nem volt elegendő, utána kellett még néznie annak, hogy hol találok még forrásokat. A müncheni egyetemi könyvtárban igen sok anyagot találtam, ugyancsak sokat a bécsi National Bibliothékban és segített néhány barátom is, akik saját gyűjteményükből bocsátottak rendelkezésemre forrásokat. Nagyon sokat profitáltam a népi mozgalom tevékeny tagjaival folytatott beszélgetésekből is. Túlzás nélkül, de büszkeséggel kell megemlítenem, hogy igen szoros barátságban voltam Szabó Zoltánnal, Kovács Imrével, Gombos Gyulával, Molnár Józseffel, Borsódy Istvánnal és még sorolhatnám a neveket, akikkel az eszmecsereim igen hasznos szolgálatot tettek. Természetesen egy ilyen munkát magyarországi könyvtárak segítségével jobban el lehetett volna végezni, de számomra a magyarországi könyvtárak a könyv megírásakor elérhetetlenek voltak, így arra kellett hagyatkoznom, amit itt kinn meg tudtam szerezni.

"A": Mi folyamatosan a népi mozgalomról beszélünk, azonban ennek a mozgalomnak a mozgalom-jellege egy másfajta gondolkodás nézőpontjában megkérdőjelezhető. Sorolom ceket a szempontokat: a mozgalomnak nem volt szervezeti kerete az egy Márciusi Frontot leszámítva, amely rövid ideig létezett és a népi eszmekörben gondolkodók csak egy részét - igaz, nagy jelentőségű részét - tömörítette magába. Másrészt, bár a népi eszmekörben gondolkodók tevékenységének irodalmi, ideológiai, politikai oldala egyaránt jelentős, ám ezen oldalak egysége nem jött létre, sokszor egy életművön belül sem; gondoljunk csak Németh Lászlóra, aki nem népi, ha irodalmi munkásságát tekintjük, de rögtön odasorolódik, ha ideológiai tevékenységét vesszük figyelembe. Politikai téren sincs egység, a legkülönbözőbb, sokszor szélsőséges irányultságokra figyelhetünk fel. Ön szerint mi teszi mozgalommá a népi eszmekörben gondolkodók szerteágazó tevékenységét?

B.GY.: Én azt hiszem, hogy a félreértést itt az okozza, hogy nem tisztáztam az a fogalom, hogy népi. A népi az nem esztétikai kategória, hanem irodalompolitikai kategória. Népi író az volt, aki egy bizonyos, egyre inkább népinek nevezett írói körnek a tagja volt, akik között valami emberi-írói szolidaritás kialakult a népi eszmekör sugárzásában. Népi volt még akkor is, ha az, amit alkotott nem volt része az irodalmi népiességnek. Az irodalmi népiességbe bele tudom venni Erdélyi Józsefet, Sinka Istvánt és persze nem tudom belevenni Szabó Lőrincet. Ugyanígy a népi prózaírók közé soroljuk Veres Pétert, Szabó Pált, Tamási Áront, de bizony nehézségeink lesznek Németh Lászlóval. Tévedésnek tartom a népi mozgalmisság és az irodalmi népiesség azonosságát, mint kritériumot. Az irodalmi népiesség olyan képviselői, mint Móra Ferenc vagy Tömörkény István nem a népi mozgalom tagjai, de prózájuk az irodalmi népiességhez tartozik. Az a többször hangoztatott megállapítás, hogy a népi mozgalom politikailag meglehetősen heterogén volt, természetesen igaz. Ám ez alapján megállapítani, hogy a népi mozgalomnak volt egy jobboldala és egy baloldala, hogy majdhogynem két különböző frakció működött egymás mellett, az nem egészen helytálló. Abban az értelemben igaz, hogy volt egy olyan szárnya, amelyet közkeletű szóval politikai jobboldalnak lehetett nevezni, a másikat pedig baloldalinak, csak ezek nem voltak állandó, megmerevedett alakulások. Minden konkrét kérdésben alakultak csoportok, amelyek eltérő véleményt képviseltek a mozgalmon belül. Így például a parasztság jövőjét illetően a szocialista történészek által jobboldalinak tartott Kovács Imre baloldali volt, míg a baloldalinak nevezett Erdei Ferenc a jobboldalhoz tartozott. Kovács Imre egy időszakban, amikor a paraszti életforma csődjét megállapította és a parasztság előtt álló utakat latolgatta, fölmerült benne a szovjet nagyüzemi gazdálkodás, a kolhozok és szovhozok rendszere, tehát ő ilyen értelemben baloldalinak számított. A másik oldalon Erdei ideálja ekkor a parasztság polgári fejlődése volt, a dán, a holland, a finn példa, így, ha én oldalakban gondolkodok, akkor ez egy jobboldali álláspontnak minősül. Más kérdésekben is megoszlottak, a pártalapítás vagy a politikai mozgalom kérdésében is. Nem az volt a helyzet, hogy az ún. politikai jobboldal távol akarta volna tartani a mozgalmat a politikától, a politikai baloldal pedig a cselekvés mezejére akart lépni. Pillanatnyi megfontolások döntötték el, hogy ebben a kérdésben ki hova fog állni. 1939-ben mikor megalakult a Nemzeti Parasztpárt, azt, hogy valaki a pártalapítás ellen vagy mellett volt, nagyban befolyásolta az a körülmény, hogy volt-e már pártja vagy sem. Aki még nem volt pártban, mint Kovács Imre, az letehetette a garast a pártalapítás mellett, de például Veres Péter vagy Szabó Pál kezdetben nemigen lelkesedett a pártalapításért, mert már midkettőnek volt pártja. A kommunistákhoz, azaz illegális párthoz, a

legjobb és legerősebb kapcsolatai Kovács Imrének voltak, pedig jobboldalinak szokás titulálni, Erdeinek viszont nagyon kevés volt. Darvas Józsefről azt szokás mondani és maga is azt mondta, hogy ő illegális tagja volt a Kommunista Pártnak. Ez nem igazolható dolog, mert amikor Darvas állítólag kommunista volt, ugyanakkor nagyon lelkes népi volt és szolidáris volt a népiekkel minden dologban....

"A": A kommunista párttagság és a népi meggyőződés ezek szerint akkor kizárta egymást?

B.GY.: Ha úgy gondolkodunk, hogy a népiesség átmenet valamifajta magasabb elkötelezettség felé, a kommunizmushoz való elkötelezettség felé, akkor a kettő nem zárta ki egymást. De ha egy önálló, autonóm parasztpolitika kontextusában gondolkodunk, akkor nem lehetett valódi népi és ugyanakkor kommunista is. Ugyanez volt a helyzet a marxizmus estében is. Más dolog a marxizmusból tanulni, Marxnak a tudományos felismeréseit hasznosítani és más dolog valamiféle marxista "egyházban"-ban gondolkodni, Marx tételeit meghamisíthatatlan, örökérvényű igazságoknak tartani. A Marxtól való tanulás, ami elsősorban Erdeire volt jellemző, más volt, mint mondjuk Nagy Istvánnak a marxizmusa, aki nem csak tanult, de dogmatikusan és vaskalaposan hitt is, hitnek fogta fel a marxizmust.

"A": Lehetséges-e felvázolni valamiféle egységes népi ideológiát, amely általánosnak mondható a mozgalom egészére nézve?

B.GY.: Népi ideológia nincsen. Amit ideológiának nevezhetnénk, azok művek, amelyeket egymás mellé állíthatunk és amelyekből egyfajta szemlélet kiolvasható. Erre a szemléletre jellemző a paraszti érdeklődés, a paraszti törekvéseknek a vállalása, a társadalom alá szorított szegényparasztság nemzetbe való beemelésének az igénye, az egészségtelen magyarországi földbirtokviszonyok megváltoztatása, a nagybirtok helyén kisparaszti birtokok létrehozása. Jellemző rá, hogy valóságos demokráciát akart, azt hirdette, hogy valódi parlamentarizmust kell teremteni, pontosabban a formális demokráciát és parlamentarizmust valódivá kell átalakítani, a politikai jogok teljességét kell biztosítani mindenkinek.

"A": A Márciusi Frontot a népi mozgalom csúcspontjának tartják. A magyarországi szakirodalomban uralkodik az a nézet, hogy a Márciusi Front létrehozásában az elsődleges szerepet az illegális kommunisták játszották. Az Ön véleménye - mint könyvéből kiderül - némileg eltér ettől. Kérem beszéljen erről!

B.GY.: Két folyamat elindulásáról és találkozásáról volt szó. Az egyik, hogy a népiek, főleg az írók között igény támadt 1936-ban és 1937-ben az iránt, hogy ennek az akkor már látható körvonalakat nyert mozgalomnak le kell

tennie a névjegyét, hogy nemcsak az irodalomban, hanem a politikában is létezik. A másik jelenség az volt, hogy megváltozott a helyzet az illegális kommunista pártban, főleg annak értelmiségi köreiből. Ebben a körben gyökeres változás ment végbe a Komintern VII. kongresszusa után, amely meghirdette a népfrejtpolitikát. E kongresszus szerint a támadást már nem a szociálfasizmus, tehát a szociáldemokraták ellen kell indítani, hanem a fő veszélyt jelentő német nácizmus ellen. Nos, ebben az igyekezetben a magyar párt is osztozott. Kereste azokat a lehetőségeket, hogy hol és mit tehet annak érdekében, hogy ez a népfrejt-eszme Magyarországon is gyökeret verjen. Itt elsősorban két lehetőség kínálkozott. Az egyik az volt, hogy újra szót kell érteni a szociáldemokratákkal, a szakszervezetekben a régi ellentéteket és egymás kiátkozását félretelve együtt kell velük működni. A másik utat az tette lehetővé, hogy Budapesten és más, nagy egyetemi városokban a fiatalok szervezeteiben igen felerősödött a reformszelleml, így ezek a körök és szervezetek jó partnereknek bizonyultak a kommunisták számára. Ezekkel, a szociáldemokrata és ifjúsági szervezetekkel, együttműködve megvalósíthatták a népfrejtpolitikát, valamint ezen kapcsolatok révén legális kereteket biztosíthattak saját tevékenységükhöz. Abban a kérdésben, hogy a Márciusi Front hogyan jött létre, én Kovács Imrre támaszkodom, nemcsak cikkeire, de számos közös beszélgetésünkre is. Ő mondta el nekem azt, hogy hogyan jött létre a kapcsolat az illegális kommunistákkal, nevezetesen Donáth Ferencsel, aki ebben az ügyben összekötőként szerepelt, főleg az értelmiség és az ifjúság felé. Kovács Imre elbeszélése szerint Donáth Ferencsel ő abban az időben többször találkozott. Donáth egy-két Centrál Kávéházban tartott megbeszélésen is jelen volt, elég csendesen és hallgatagon viselkedett, de nagyon érdeklődött a Márciusi Front terve iránt. Egy másik csatorna, amelyen keresztül az ötlet valósággá lett, az az Egyetemi Kör volt, amely Budapesten működött és elsősorban diákjótékonyági dolgokkal foglalkozott. Egy időben eléggé visszaesett a munkája és épp Kovács Imre, valamint néhány társa kezdte föllendíteni a Kör tevékenységét, amelynek tagjai között volt néhány kommunista kapcsolattal rendelkező diák is. Magának a Márciusi Front alakuló gyűlésének megszervezését is az Egyetemi Kör végezte, csatlakoztak azután hozzá más szervezetek, mint pl. a konzervatív katolikus Emericana. Ami tehát azt illeti, hogy kinek, mi volt a szerepe; nem lehet azt mondani, hogy az érdem, azért mert a Márciusi Front megszületett, kizárólag a népieké, de azt sem lehet mondani, hogy a fő mozgató a kommunista párt lett volna. Gondolom az igazság mellett van, hogy két törekvés haladt egymás mellett, amelyek egy bizonyos pillanathban találkoztak. De a Márciusi Front alakuló gyűlése, az ott meghirdetett program, az elsősorban népi volt és nem kommunista! A Kommunista

Párt végül is a 12. pont ellenére is vállalta ezt a programot, igaz, csak nagyon kelleltenül, miután más választása nem volt. Az érdekessége a dolognak az, hogy ha a kommunisták szerepe tényleg olyan jelentős lett volna, mint ahogy azt sokan állítják, akkor a 12. pont nem azzal a megfogalmazással került volna be a programba, mint ahogy bekerült.*

"A": A népi mozgalom kronológiája, szakaszolása tekintetében általában egyetértenek abban, hogy a Márciusi Front volt a mozgalom csúcspontja, mint ahogy abban is, hogy az utána következő periódust a bomlás, a mozgalom hanyatlása, széthullása jellemzi. Ön nem így írja le a Márciusi Frontot követő időszakot; Ön újrendeződésről, differenciálódásról, a feladatok újbóli felméréséről beszél.

B.GY.: Itt több dolgot kellene figyelembe venni. A Márciusi Front körülbelül egy évig működött, de közben történt valami a világpolitikában is. Ez az Anschluss volt, amely gyökeresen megváltoztatta a magyarországi helyzetet. Magyarország a náci Németország közvetlen szomszédja lett. Ez az egész magyar politikai életben éreztette a hatását; egyfelől a fasiszta ellenes erők egy kicsit megtorpanak, másfelől erőre kaptak, bátorítást kaptak a szélsőjobboldal különféle alakulatai. Így az 1938-as évet az Anschluss hatásaként valamiféle általános politikai megtorpanás jellemezte. A másik dolog, amiről ugyancsak nem szabad elfelejtkezni, és amelyik elterelte a magyar közönség figyelmét a társadalmi problémákról, az a területgyarapodás volt. Ez a területgyarapodás a nemzetet foglalkoztató oly jelentős esemény volt, hogy nemcsak a politikai élet passzív résztvevőit, de valamennyire az aktív résztvevőit is a helyzet átgondolására, újraértékelésére indította. Így állott elő az az időszak, amelyet néhányan a hanyatlás időszakának neveznek, én azonban inkább a dolgok újrendeződésének, ártértékelésének, a feladatok újbóli felmérése korszakának nevezném. Ez az időszak voltaképpen másfél év, mert a népi mozgalmak egy része később újra együtt van a Nemzeti Parasztpártban. A másik része pedig egyéb helyeken tevékenykedett. Gondolok itt Szabó Zoltán "Szellemi honvédelem" című egyéni akciójára a Magyar Nemzetben, létrejön, mint népi és szegényparaszti orgánus, a Szabad Szó, és sorolhatnám a népiek más, egyéni akcióit. Ezért gondolom, hogy ezt a korszakot nem helyes hanyatlásnak vagy visszaesésnek nevezni, hanem inkább a külpolitikai helyzet válto-

---

* A B.GY. által említett pont szövege: "12. A magyar revíziót: a Duna-völgyi népek számára a hovatartozandóság kérdésében az önrendelkezési jog tisztelgetben tartását. A pánszláv és pángermán imperialista törekvésekkel szemben a Duna-völgyi öncélúság és konföderáció gondolatának megvalósítását."
(Forr.: Válasz 1937/4.sz 256.o.) /a szerk./

zása következtében a belső politikai helyzet átértékelése és az erők átrendeződése - idejének.

"A": A "tábor nélküli vezérek" mondták róluk vagy vallották magukról keserűen a népiek. Miért ilyen szűk a társadalmi bázisa a népi mozgalomnak? Nem a politikai gárdában volt-e a hiba? Egyáltalán, volt-e igazi politikusa a népi mozgalomnak az egy Kovács Imrét leszámítva, akiről ellenfelei is azt tartották, hogy az eljövendő magyar parasztforradalomnak ő lesz a vezére?

B.G.Y.: A maga idejében valóban nehéz volt lemérni azt, hogy a népi írók munkáinak, a népi mozgalom ténykedéseinek van-e és milyen a társadalmi hatása. Csak azt tudhattuk, hogy a könyvek elterjednek az országban, sok helyütt olvassák, azt is tudtuk, hogy főleg a diákság körében nagyon sok híve volt ezeknek az eszméknek. De hogy végsőfokon mi volt a hatása, azt csak 1945 után láttuk, amikor szabaddá vált a politikai élet. Főleg maguk az írók és a Parasztpárt funkcionáriusai az országot járva észrevehették, hogy milyen sok azoknak a fiatal parasztembereknek, de tanítóknak, református lelkészeknek, népfőiskolai szervezőknek, agronómusoknak a száma, akik a népi írókön növekedtek föl. Abban az időben elég sokat jártam vidéken és gyakran meglepődtem azon, hogy az akkori 20-30 éves parasztfiatalok körében milyen sokan ismerik a népi irodalom legjelentősebb termékeit. Nemcsak én, de nyilván mások is, láthattunk kis magánkönyvtárakat, ahol valóban az az 50-60 alapmű volt meg, amelyek szerzői többé-kevésbé a népi irodalomhoz voltak sorolhatók. Kétségtelen, hogy erősebb lett volna a hatása a mozgalomnak, ha azoknak is módjuk lett volna megvenni a könyveket, akikhez ők tulajdonképpen szóltak, akikhez a könyveiket írták. Mert amikor megjelentek ezek a könyvek, a 30-as években, a negyvenes évek elején, a könyv drágább volt, mint ma. Elsősorban a városi értelmiség és a diákok vásárolták ezeket a könyveket, tehát nem oda jutottak el, ahova kellett volna. Csak 45-ben derült ki, hogy mindennek ellenére is milyen nagy erjesztő hatása volt ezeknek a műveknek! A 45-ös politikai élet vidéken, de nemcsak vidéken, városon is, nem lett volna olyan eleven és pezsgő. Azért is lett olyanná, mert a 30-as 40-es években a népi irodalom serkentő, tette ösztönző hatása többé-kevésbé mindenütt észlelhető volt.

A társadalmi bázis kérdésénél azt figyelembe kell venni, hogy a népi mozgalom nem volt forradalmi mozgalom. Nem forradalomra, hanem békés reformokra spekulált, arra számított, hogy azt a társadalom átalakító munkát, amire vállalkozott, békés, politikai eszközökkel is végre lehet vinni, nemcsak forradalommal. Nem forradalmi hajlam, hanem reformeri hevület volt bennük, abban a hiszemben, hogy a nép öntudatra ébresztésével, műveltségének emelésével, a hatalomra gyakorolt társadalmi nyomással el lehet érni, hogy a

kívánt reformok megvalósuljanak. Abban van igazság, hogy a legpolitikusabb és talán az egyetlen politikus alkat Kovács Imre volt. De ha többen lettek volna, akkor sem valószínűbb, hogy ez a mozgalom forradalmibbá vált volna. Talán a politikai munkája jobb lett volna, mert arról a népi mozgalom emberei, a népi írók nevezetesek voltak, hogy elsősorban szellemi kategóriákban gondolkodtak és csak másodsorban politikaiakban. Ez látszott a 45-ös, a 45 és 49 közötti években is. Bizony, mint politikusok sokkal gyatrább teljesítményt nyújtottak, mint szellemi vezetők vagy mint írók. Ha több Kovács Imre-szerű politikusa lett volna a mozgalomnak, akkor valószínű, hogy az a politikai munka, amelyet ez a társaság végzett, főleg 45 után, jobb, eredményesebb lett volna.

"A": Az előző kérdésnél nem a mozgalom forradalmiságára gondoltam, bár kétségtelen, ezzel a problémával is összefüggött. Megemlíti a könyvében azt a bizonyos kaszás-keresztes támadást a főváros ellen, amely 40.000 embert mozgatott meg. Ez a tény jelzi azt, hogy a magyar társadalom ebben az időben olyan súlyos szociális feszítőerőkkel volt terhes, amely attól függetlenül hatott igen erőteljesen a társadalmi, politikai életre, hogy létezett-e forradalmi paraszt- vagy munkáspárt. Ezekhez a szociális problémákhoz képest nem volt-e szűk a mozgalom bázisa?

"B GY": A népi mozgalom híveinek a tábora nagyobb volt, mint a kaszás-keresztesek bázisa. A probléma lényege az, hogy nincstelen mezőgazdasági munkások, kubikusok, akik többé-kevésbé egymáshoz közel, egy helyen élnek, nagy tömegben sokkal inkább mozgósíthatók, mint a tanyákon élő kisparasztok. Általában a parasztság sokkal nehezebben szervezhető, mint pl. a munkásság. A másik lényeges momentum az volt, hogy írók csak nagyon ritkán alkalmasak a politikai cselekvésre, hisz nem ez a feladatuk. Ezért is volt ingadozás akörül a kérdés körül, hogy mi a fontosabb, a politikai vagy a szellemi tevékenység, hogy a mozgalom irodalmi vagy politikai mozgalom-e? Ez abból adódott, hogy -Kovács Imrét is beleértve- inkább szellemi emberek voltak, mint politikusok. Az idő, amely rendelkezésükre állott, túl kevés volt ahhoz, hogy az írók mellett kialakuljon egy politikusi garnitúra is. Ha 1945 után a politikai fejlődés olyan lett volna, hogy a Parasztpártnak módja lett volna önálló autonóm pártként létezni, akkor bizonyos, hogy 10-15 év alatt a parasztságból is kinőtt volna egy olyan vezető garnitúra, amely nagyobb feladatok megoldására is képes lett volna, nem bukott volna meg belső erővel szemben és nem annak következtében, hogy politikai tulajdonságai fogyatékosak, hogy vezetői botcsinálta politikusok.

"A": A népi-urbánus vita beépült szellemi életünkbe, hatásai, jelei ennek ma is észlelhetőek. Miben látja ennek az ellentétnek az okait?

"B GY": A népi-urbánus ellentét fájó pontja az egész magyar haladó mozgalom, a magyar progresszió történetének. Mint korábban említettem, a népi mozgalom irodalompolitikai kategória, csakúgy mint az urbánusok csoportja. Aktuális irodalompolitikai kérdésekben egyet nem értő két társaság, semmi más. Ahogy a népihez nem kellett parasztszármasítás, nem kellett, hogy valaki népies elbeszéléseket vagy verseket írjon, úgy az urbánus sem jelentette azt, hogy valaki városi ember, vagy polgár. Ahhoz, hogy valaki népi vagy urbánus legyen, az kellett, hogy bizonyos irodalompolitikai kérdésekben egyet-értsen az egyik vagy a másik csoporttal. Így az őket elválasztó ellentét lényege az volt, hogy a két csoport irodalompolitikai kérdésekben egymástól eltérő nézeteket vallott. Aki ebben a küzdelemben, -amely publicisztikában és intézményekben folyt- nem vett részt, az nem volt urbánus vagy nem volt népi, még ha írt is népies verseket, novellákat vagy ha polgári szemléletű író, intellektus volt is az illető.

Ez a küzdelem legtöbbször kicsinységeken folyt, pl. abban a kérdésben, hogy hogyan ítélik meg az Új Szellemi Frontot. A Szép Szó című folyóirat, élén József Attilával és a többiekkel, nagyon mereven ellene voltak, mondván, hogy igazi ellenzéki, igazi haladó ember nem ülhet le Gömbös Gyulával. A másik ilyen elválasztó dolog a népi kultúrának a szerepe volt. Az urbánusok - József Attila kivételével- idegenkedéssel vagy közönnyel kezelték. A népi mozgalom emberei pártfogolták a népi kultúrát, igyekeztek megőrizni a népi hagyományokat, de nem lehet azt mondani, hogy ebbe belegyepesedtek volna, vagy a nyugati kultúrát elutasították volna -mint amivel egyesek vádolták őket teljes szemléleti egyoldalúsággal. Elég rámutatni olyanokra, mint Illyés Gyula, Németh László, Szabó Lőrinc, vagy sorolhatnám a neveket, akiknek nyugatias műveltségében és városias kultúrájában igazán senki sem kételkedett. Némely népi emberben hajlandóság volt arra, hogy a nemzetért való felelősség érzését, a parasztság hajainak a megértését, a demokratikusságot elvitatta az urbánusoktól, ami szintén igazságtalan volt. Úgy érzem, hogy az egész népi-urbánus ellentétet időnként és helyenként túlértékeljük, olykor túlbecsüljük a jelentőségét. Én azt hiszem, hogy közelebb állnánk az igazsághoz, ha nem csupán sémákban gondolkodnánk, hanem igazából megnéznénk, hogy hol voltak az ellentétek. Szerintem az ellentétek a prioritások kérdésében voltak. Többek között abban, hogy fontosabb-e a népi kultúra vagy nem kell törődni a népi kultúrával, mert az úgyis elvész, hanem inkább a nyugati művelődésnek az eszményeit és eredményeit kell átültetni Magyarországra. Az un. urbánus társaság ez utóbbit vallotta, míg a népiek inkább arra hajlottak, hogy ugyan mi Európa és az európai művelődés részei vagyunk, -Nyugat-Európát érve alatta természetesen- de nem szabad veszni hagyni a magyar paraszti kultúra érté-

keit, eredményeit. A másik fontos kérdés az volt, hogy mi a fontosabb, a közszabadságok ügye, vagy pedig a szociális reformok? Mind a kettő fontos volt, de -mondták urbánus körökben-, a népiek csak a parasztság felemelésével törődnek és nem hajlandók tudomásul venni a polgári közszabadság hiányosságait, hogy a nagybirtokért küzdenek és nem az általános és titkos választójogért. Igaz, a népi írók többet foglalkoztak az egészségtelen és megoldatlan parasztkérdésekkel, a birtokelosztás kérdésével, mint az általános és titkos választójoggal. De a Márciusi Front kiáltványában ez is benne van! Ők ugyanúgy akarták az általános és titkos választójogot, mint az urbánusok, de éppen az érdeklődésük eltérő volta miatt műveikben sokkal nagyobb szerepet kapott a parasztság ügye, mint a politikai közszabadságok ügye. Mit említhetnék még? A hazában és a szomszéd országokban élő magyarok együvértartozásának az ügyét, egyáltalán az egész nemzeti kérdést. Itt megint a prioritás kerül elő, az, hogy ki mire helyezte a hangsúlyt, ki mivel foglalkozott többet. Kétségtelen, hogy a népiek többet foglalkoztak a magyar öntudat kérdésével, a nemzeti kérdéssel, a kisebbségek ügyével, míg az urbánusok inkább azokkal a problémákkal törődtek, amelyek akkor pl. a nyugati szellemi életet irányították. Itt megint olyan szélsőséges helyzetekre került sor, amelyek joggal keltettek bizalmatlanságot egymás iránt mind a két táborban. Az urbánusok azt hiányolták például, hogy a faszizmus elleni küzdelem, amely egy általános európai probléma volt, nem foglalkoztatta eléggé a népieket. A népieket meg az irritálta, hogy urbánus körökben, az ezek mögött álló politikai szervezetekben, nevezetesen a szocdem. pártban még a 30-as évek második felében is a négerkérdés fontosabb téma volt, mint a magyar parasztkérdés. Molnár Józseftől tudom, aki ekkor, nem is kis funkcióban, a szocialista munkásmozgalomban volt, hogy néhány barátjával harcot kellett folytatnia azért, hogy ott magyar paraszti, vagy nemzeti problémák is előkerüljenek. Azzal torkolták le őket, hogy most az elsőszámú probléma a faszizmus, és ezen kívül nekünk fontos a négerék szenvedése is. A mulatságos az, hogy az ilyen Molnár-féle embereknek kellett a szocialista ifjúsági szervezetekben a vezetőket rábírnia arra, hogy József Attilát is szavaljanak, ne csak a német meg a magyar proletkult költőit. Ezekből az ellentétekből állt elő azután az az áldatlan állapot, amely megrontotta a szellemi életet a 30-as években, de a jelentősége ennek az ellentétnek nem volt olyan nagy, mint ahogy azt némelyek feltételezik.

"A": A népi-urbánus ellentétnek milyen kapcsolata van az antiszemizmussal? Mindenki antiszemita volt, aki használta a faj szót?

"B GY": Ami a fajt illeti, elő kell csak venni a magyar nyelv értelmező szótárát és láthatjuk, hogy a fajnak többféle jelentése is van. A faj lehet biológiai fogalom, ahogy a rasszisták is használják, de a magyar nyelvben a faj

faját is jelent, nemzetet is, népet is. Sokszor olvashatjuk a faj szót és nem csak a népiek műveiben, Ady Endrénél például, ahol ennek a szónak nincs biológiai jelentése és az a rossz melléköngéje sem. Az antiszemitizmus kérdésével persze összefügg ez a faj szó is. Aki azt hallja, hogy valaki fajt emleget, azt egy másfajta érzékenység keríti hatalmába, úgy gondolja, hogy a másik a maga faja mellett tesz hitet az én fajom ellen, tehát a zsidó fajiság ellen hangsúlyozza ki a magyar fajiságot. Ugyancsak jelentkezik ez az érzékenység annak a szópárosításnak a hallatán, hogy magyarok és zsidók. Nagyon sokan jóhiszeműen használják, de nagyon sok zsidónak, aki ezen megakad, igaza van. Ez nem igazi szópárosítás, mert hiszen a magyarba a zsidó is beletartozik. A magyarrá vált zsidó, ha zsidó marad vallásában és nemzeti szolidaritásában vallja a magyarságot, az ugyanolyan magyar, mint az, akit egyébként magyarnak nevezünk. Zsidók ellen elkövetett vétkek magyarok ellen elkövetett voltak. Ezekért a magyarság nem összességében felelős, hanem azok a magyarok, akik elkövetették, akik zsidó polgártársaik vesztére és életére törtek. És némely ávosok kegyetlenkedéseiben sem helyes a zsidóság bosszúját látni, hanem egyes zsidó magyarok gazságait keresztény magyarok ellen, még ha politikai ellenfelekről volt is szó. Sem faji különbség, sem politikai ellentét nem indokolhat és magyarázhat embertelenséget. Az urbánus-népi ellentétben természetesen az is szerepet játszott, hogy a népi írók között voltak akik a zsidóság szerepével is foglalkoztak ebben az időszakban. Gondoljunk pl. Veres Péterre, aki, amikor szót emelt a nagybirtok és a feudális Magyarország ellen, mindig név szerint emlegette az Eszterházyakat, meg más főúri családokat. Ugyanígy, amikor a magyar kapitalizmus kinövéséről beszélt, a munkássággal szembeni viselkedésről, a kizsákmányolásról, akkor ő a Chorinokat is emlegette, miért ne, ha ők voltak az ipari nagytőke exponensei! Nem valami antiszemita érzület nyilvánul meg ebben, hanem az az írói módszer, ami a dolgokat nevükön nevezi.

"A": Nem volt-e oka az urbánusok részéről ennek az ellentétnek valamifajta természetes ellenérzés az újonnan létrejött nagyhatású népi mozgalommal szemben? Amelynek lehetett is alapja, hiszen akkor is nyilvánvaló volt, hogy olyan hatásos programja a magyar társadalom átalakításáról az urbánusoknak nem volt, mint a népieknek. Olyan kvalitású személyek sem voltak azon az oldalon, mint Németh László, Illyés vagy Kovács Imre.

B.GY.: Az urbánus oldal igerültségét kétségtelenül az is növelte, hogy úgy érezték, hogy a népiek visszhangja sokkal nagyobb az országban, mint az övéké. Persze ezt ők nyilván - mert hiszen mindenre mindenki talál magyarázatot - azzal magyarázták, hogy a népiek sokkal több engedményt tettek a nemzeti, paraszti népi érzelmű lakosságnak, hogy igyekeztek ezek szája feje szerint beszélni. Belejátszott a tehetség kérdése is, az urbánus oldalnak - itt

megint azt a csoportot értem, amely ebben az irodalompolitikai harcban részt vett - kevesebb értéke volt mint a népi mozgalomnak. József Attila volt az, aki messze kiemelkedett az egész csoportból, rajta kívül nem is tudom kit lehetne még említeni. Volt néhány nagyon jó publicistájuk. A népi-urbánus polémiában az urbánusok sikereket könyvelhettek el, éppen a jó publicistáik révén, de mint irodalmi mozgalom, mint alkotók együttese persze elmaradtak a népiektől.

"A": Hogyan látja a népi eszmének a jelenét? Igaza van-e Szabó Miklós-nak abban, hogy a magyar politikai életben a népiek a másik "párt", hogy egy látens alternatív párt szerepét töltik be?

B.GY.: Hát azt túlzás lenne állítani, hogy másik párt, mert gyakorlatilag nincs másik párt és az, hogy a népiség jelentősége ma miben áll, azt innen kintről nehéz megállapítani. Van néhány tapasztalat, amely azt bizonyítja, hogy a népiség nem egy lezárt fejezete a magyar eszmetörténetnek. Ez mindig akkor derül ki, ha a hivatalos politika válságba kerül. Láthattuk 56-ban, amikor a Sztálin és Rákosi nevével fémjelzett politika kátyuba került. Akkor a magyar szellemi életnek, a fiatal értelmiségnek egy jelentékeny hányada látta a népi gondolkodásban a korábbi kommunista gondolkodásnak az alternatíváját. Láthattuk azután később is, a 70-es, 80-as években is. Akkor már úgy, hogy valahányszor megbicsaklik a mindenkori hivatalos gondolkodás és politika, akkor a kiutat pillanatnyilag kétfelé kereshetik az emberek. Az egyik a népi irányzat, amely persze nem azonos a régi népi irányzattal - nevezzük ezt jobb híján új népiségnek. Az utóbbi 10 évben kialakult egy másik alternatíva is, ami inkább egy polgári radikális irányzatnak az összetevőit tartalmazza, nagyon sok szocialista elemmel, mint ahogy a mai népi szemléletben is nagyon sok a szocialista elem. Az, hogy ma a népiségnek mi a szerepe, az mindig akkor derül ki, amikor az uralkodó irányzat válságba kerül. Mint lehetőség, mint alternatíva, úgy érzem ma is sok helyütt felvetődik.

"A": Két évvel ezelőtt újabb nagyszabású művel jelentkezett, amely az "A magyar emigráció életrajza 1945-1985" címet viseli. Akárcsak előző könyvéknél, itt is személyes élményekre támaszkodhatott. Mi volt emigrálásának oka? Milyennek látja a mai emigráció helyzetét, jellegét, és az anyaországhoz való viszonyát?

B.GY.: Néhány szót emigrálásom előzményéről. A koalíciós időkben, amikor a Parasztpárt is osztozott a hatalomban, a választóvonal a párton belül az volt, hogy kivel működünk együtt: a kommunistákkal vagy a kommunisták ellenzékével? A másik két koalíciós pártot is ez osztotta meg: milyen legyen a viszonya ahhoz a Kommunista Párthoz, amely akkor Rákosinak a pártja volt, az ÁVO erős és hatékony részvételével. A mi pártunk is az együttműködés

mellett volt. A realitás ezt diktálta. Magyarország elvesztette a háborút, a szovjet csapatok ott voltak az országban, el voltunk zárva a világ nyugati felétől. A realitás azt mondta, hogy itt csak olyan politikát lehet folytatni, amelyhez megnyerhető a Szovjetunió támogatása is, amely összhangban volt a szovjet politikával. A kommunistákkal való együttműködés nem ebben a tekintetben osztotta meg a Parasztpártot, hanem abban a tekintetben, hogy - ugyan a realitások talaján állva - fenntartható-e a párt autonómiája vagy pedig, "fejbőlintőjánossá" válik, mindenre igent mond, amit Rákosi akar. E tekintetben oszlott meg a Nemzeti Parasztpárt azok között, akik mondván, hogy itt minden önálló politika lehetetlen, tehát alá kell rendelnünk magunkat az akkori sztálinista-rákosista politikának, s aközött a szárny között, amelyet a gyakorlati politikában Kovács Imre képviselt, és amely azt mondta, hogy nekünk ugyan jóba kell lennünk a Szovjetunióval, a kommunistákkal együtt kell működünk, de megtartva a magunk autonóm létét és működését. A helyzet 1948-ra teljesen kiéleződött - addigra a Kisgazdapárt szét volt verve, megtörtént a szociáldemokraták fúzióként minősített beolvasztása - ott állt egymagában a Nemzeti Parasztpárt, amely a legjobb úton volt ahhoz, hogy a Kommunista Párt amolyan segédcsapata legyen. Akkor előttem is felmerült a kérdés, hogy mi lesz ezek után? Kovács Imre akkor már külföldön volt. A vele rokonszenvezők - a párt autonomista vonalát képviselők - számára előállt az a kérdés, hogy mit cselekszünk egyénileg. Három lehetőség adódott. Az egyik az, amit nagyon sok parasztpárti követett. Ők tudomásul vették ami történt, és megpróbálták együtt menetelni Rákosiékkal. A második a visszavonulás volt az irodalomtól és minden közéleti tevékenységtől, amolyan belső száműzésbe vonulás, fönntartva az ember saját belső meggyőződését. Ez kockázatos dolog volt, ezt csinálta a legtöbb parasztpárti. Kockázatos volt, hiszen abban az időben nem lehetett nemet mondani, hallgatni pedig nem volt elegendő, sőt, abba a helyzetbe kényszerültél, hogy családot, egzisztenciád érdekében nyílt fórumon igent is kellett mondani. Nem mindenkinek, de előre nem lehetett tudni, hogy kinek. A harmadik lehetőség az ország elhagyása volt. Én magam is ezt választottam. 1949 január 13-án éjjel sikerült átszökni a határon és elkerülni először Bécsbe, majd Nyugat-Ausztriába és egy hónap múlva Svájcba.

Ennek a művemnek a kutatómunkája és megírása majdnem olyan előjelek után és alapján történt, mint a népi mozgalomé. A források nagy része személyes archívumom volt, elsősorban ez állott rendelkezésemre, másodsorban a rengeteg személyes tapasztalat. Nemcsak mint folyóiratszerkesztő, de részben mint rádiószerkesztő, mint óriási levelezést folytató és sok kezdeményezésben résztvevő ember, ennek a négy évtizedes emigrációnak a legtöbb

eseményét majdhogynem közvetlen közletről láttam, tapasztaltam. Harmad-sorban megint a személyes kapcsolatok, tehát az érdekeltekkel való levelezés, okmánybeszerzés, mindenfajta forrásnak a felkutatása. Persze ezt itt könnyebb volt megírni, mert a források itt vannak, ellentétben a másik könyvemmel. Az ember azt hinné, hogy a nyugati magyarság megteremtette a maga nagy archí-vumát ez alatt a négy évtized alatt, ahol minden megtalálható. Ez nem így van. Sehol, semmi nem található meg, úgy érve persze, hogy nagyon sok helyen, szétszórvva vannak azok a dokumentumok és források, amelyek egy ilyen mun-ka megszületéséhez szükségesek.

A mai emigráció helyzete. Ennek a munkának a végén erre is kitértem. Úgy látom, hogy azoknak a politikai változásoknak a következtében, amelyek a világban végbementek, a magyar emigrációnak a szerepe, jelentősége, tevé-kenysége is módosult. A mai nyugati magyar emigrációt az a világpolitikai fejlődés idézte elő, amely 1945 után Európában bekövetkezett, különböző állo-másokon keresztül. Minden ilyen állomás kivetett embereket nyugatra, gondo-lok 45-re, 47 és 49 között a koalíciós időszak emberei szóródtak ki nyugatra, 56 után a forradalom résztvevői vagy pedig az azzal rokonszenvező emberek hagyták el az országot. A 70-es 80-as években is ki lehet mutatni szakaszon-ként, hogy mikor van ilyen hullám. Öröndetes módon mind kevesebb és keve-sebb ember kerül ki nagy tömegben, ami azt jelenti, hogy azok a nagy politikai fordulatok is mintha leálltak volna, annak következtében, hogy a két világ közti ellentét oszlóban van, sőt most már sok helyen az együttműködés jeleit is láthatjuk. Természetesen megváltozott a magyar politika is és megváltozott a nyugati magyar emigráció viszonya is ehhez a megváltozott magyar politi-kához. A helyzet állandóan javul, aminek következtében a kapcsolatok is mind szorosabbak lesznek. Egyre több ilyen kapcsolat létesül. A valamikor nagyon erős politikai töltésű emigráció emberei részben kihaltak, részben olyan öregek, hogy politikailag már nem aktívak, az új menekülteket pedig már kevésbé politikai kataklizmák lökik ki nyugatra. A most érkező menekültek nagy része már jobb megélhetés, a szellemi emberek a zavartalan szellemi munka érdekében jönnek nyugatra. Ők már kevésbé hajlandók politikai akciókra, kevésbé vállalkoznak politikai munkára. Így az emigráció politikai tevékenysége nem mondom, hogy elmúlt, de mondhatni minimumra csökkent, sok helyütt eléggé formálissá vált. Másfelől viszont amilyen mértékben csökkent a politikai tevékenység, olyan mértékben erősödött és növekedett a szellemi, kulturális, irodalmi tevékenység, úgyhogy a hajdani politikai emigráció kifejezést lassan kulturális emigrációvá lehetne változtatni. Hogy a szerepe, jelentősége mekkora ennek az emigrációnak, az attól függ, hogy milyen értékeket képes produkálni. Ha ez a kulturális emigráció maradandó

értékeket produkál, akkor van létjogosultsága, ha nem, akkor ugyanúgy elveszti hatóképességét, mint ahogy eléggé elvesztette hatóképességét a politikai emigráció.

"A": Milyen munkán dolgozik jelenleg?

B.GY.: Egyelőre olyan állapotban vagyok, hogy különböző munkákat - szerkesztői munkáról van szó - nagyrészt már befejeztem, újat még nem kezdtem el. A következő munkám nem is frói munka, hanem lexikográfusi és bibliográfusi munka lesz. Több évtizedes gyűjtőmunkám eredményét szeretném közzétenni, az egyik a nyugati magyar irodalom lexikonja, a másik a nyugati magyar irodalom bibliográfiája lenne. A lexikon a legjelentősebb szerzők, intézmények adatait tartalmazná, a bibliográfia pedig a nyugati magyar szerzők magyarul, vagy idegen nyelven megjelent műveinek lenne a szakbibliográfiája. Nem tudom megítélni, hogy mennyire lesz teljes, bár az összegyűjtött anyag tekintélyes. De ezzel is az a helyzet, hogy szét van szórva az egész világon és 40 évet kell áttekinteni. Én mindeképp arra törekszem, hogy minél több adat szerepeljen benne.

"A": Köszönöm a beszélgetést, további munkájához pedig sok sikert, jó egészséget kívánok.

A beszélgetést **PIKÓ ANDRÁS** készítette 1987 szeptember 11-én Münchenben.